

SKEPTICISM

Henrik
Lagerlund

*Översättning:
Manne Svensson*

fri tanke

Innehåll

FÖRORD	II
INLEDNING	13
1 Pyrrhonismen och Sextos Empeirikos.....	23
2 Den akademiska skepticisismen	55
3 Augustinus och den tidiga medeltidens skepticisism	83
4 Ghazali och skepticisism i medeltida arabisk och grekisk filosofi	117
5 Gud som bedragare.....	143
6 Skepticisism på 1500-talet.....	181
7 Descartes metodologiska skepticisism, Bayles superskepticisism och Berkeleys anti-skepticisism	213
8 Humes skepticisism och Hume om skepticisism	255
9 Anti-skepticisismen hos Thomas Reid, Mary Shepherd och Immanuel Kant samt skepticisismen i den tyska idealismen.....	283
10 Skepticisism enligt G.E. Moore och Ludwig Wittgenstein.....	329
11 Skepticisism i nutida filosofi	361
12 Icke-filosofisk skepticisism	389
FÖRKORTNINGAR OCH REFERENSER	409
REGISTER.....	415

Skepticism

MED DENNA BOK ger Henrik Lagerlund studenter, forskare och en särskilt intresserad allmänhet den första heltäckande historiska översikten över det kanske mest berömda av alla filosofiska problem: skepticismen. Som den första boken i sitt slag går den igenom den filosofiska skepticisms inflytande, från rötterna i pyrrhonismens och den mellersta akademins skolor under hellenismen, till dess påverkan både i och utanför filosofin i dag.

Vidare kommer skepticismen under den latinska, arabiska och grekiska medeltiden och renässansen avhandlas innan boken övergår till Descartes metodologiska skepticism och Pierre Bayles »superskepticism« på 1600-talet. Den kommer att ta itu med Humes skepticism på 1700-talet, liksom anti-skepticismen hos Reid, Shepherd och Kant och se till att även inkludera betraktelser om kopplingarna mellan idealism och skepticism (inklusive skepticismen i den tyska idealismen efter Kant). Liknande teman kommer att beröras i ett kapitel om G.E. Moore och Ludwig Wittgenstein innan den historiska översikten avslutas med ett kapitel om skepticism i nutidens filosofi. Slutligen går Lagerlund in på lite av skepticisms inflytande utanför filosofins område och belyser dess samband med problem som kunskapsresistens och vetenskapens replikationskris.

Henrik Lagerlund är professor i filosofins historia vid Stockholms universitet. Han specialiserar sig på medeltidens och renässansens filosofi och är författare till ett flertal artiklar och böcker. Han är dessutom redaktör för *The Routledge Companion to Sixteenth Century Philosophy* (2017) och *The Encyclopedia of Medieval Philosophy*, andra upplagan (2020).

Förord

MITT INTRESSE FÖR skepticism beror framför allt på mina studier av medeltidens och renässansens filosofi, men också på en oro över att något går förlorat om vi inte tar hänsyn till 1300-talets tänkande i den senare filosofins historieskrivning, i synnerhet tänkandet under renässansen och den tidigmoderna perioden. Skepticismen är ett särskilt tydligt exempel på detta. Som jag hoppas ska framgå av denna bok skedde många av skepticisms mest signifikanta förändringar under den perioden, och det är väsentligt att ha detta i åtanke när vi tar oss an 1500- och 1600-talens skepticism.

En annan anledning till mitt långtida intresse för skepticism är mitt allra första möte med filosofin genom Descartes och den kittlande tanken att jag är fångad bakom mina förnimmelser och föreställningar och inte kan veta om en yttre värld existerar eller inte. Jag försvarade min doktorsavhandling i medeltida filosofi 1999, samma år som syskonen Wachowskis film *Matrix* hade premiär. Deras perspektiv på problemet gjorde mig alldeles mållös. Jag har velat ta det röda pillret ända sedan dess – även om filosofen i mig ständigt påpekar att det inte kommer att hjälpa.

Naturligtvis är det inte möjligt att skriva en bok, vilken bok som helst och definitivt inte en bok som denna, utan lite hjälp längs vägen. Jag är väldigt tacksam för stödet från den filosofiska institutionen och kollegorna på Western University i Kanada, eftersom det var där jag började utveckla tankarna som presenteras här. Jag är också tacksam för att den filosofiska

institutionen på UCLA lät mig använda första halvan av den här boken i undervisningen under mitt år som gästprofessor 2016–2017. Vidare står jag i stor tacksamhetsskuld till mina nuvarande arbetsgivare på den filosofiska institutionen vid Stockholms universitet för att de låtit mig stuva om i undervisningsschemat så att det har gått att kombinera med skrivandet. Förra året gav de mig dessutom tillfälle att använda andra halvan av boken i undervisningen.

I synnerhet skulle jag vilja tacka följande personer: Benjamin Hill, Lorne Falkenstein, Karen Nielsen, Tom Lennon, Calvin Normore, Lilli Alanen, Deborah Brown, Katja Vogt, Åsa Wikforss, Hans Mathlein, Guido Alt, Sandra Lindblom, Erik Åkerlund och Mikael Janvid, som allihop har antingen uppmuntrat mitt intresse för skepticismen eller tvingats stå ut med mitt prat om den, samt bidragit med kommentarer och förslag. Ett särskilt tack till Mikael, som tog sig tid att läsa kapitel 10 och 11, och till Katja, som kom med viktiga synpunkter om tillägg och ändringar. Dessutom skulle jag vilja tacka den grupp studenter som läste ett utkast till boken vid en kurs i skepticisomens historia hösten 2019 och därmed fungerade som testpublik. Jag vill också tacka två anonyma läsare som läst för förlagets räkning. Och jag är förstås även ett tack skyldig min fru Eliza och mina barn, Clara, Gabriel, Lane och Alice. De gör verkligen mitt liv speciellt. Tack!

Stockholm, november 2019

Inledning

FÅ FILOSOFISKA PROBLEM har en sådan framträdande historia som skepticismen. Den har diskuterats av filosofer oavbrutet sedan antiken och har i perioder varit den allra viktigaste filosofiska frågan. Som vi ska se har skepticism betytt ett flertal olika saker genom historien. Några har sett den som ett sätt att leva som syftar till sinnesro och lugn, somliga har betraktat den som tvivel på kunskap om yttervärlden och andra har sett den som någonting helt annat. Diverse sinnrika argument har formulerats till svar på den skeptiska slutsatsen. Den här boken berättar historien om den diskussionen, från den förste skeptikern, Pyrrhon från Elis, som levde på 300-talet före vår tideräkning, ända fram till diskussionerna om skepticism i 2000-talets filosofi.

Varför börjar skepticismen med Pyrrhon? På sätt och vis gör den faktiskt inte alls det. Att den här boken börjar med Pyrrhon beror egentligen på att det är till honom som Sextos Empeirikos – den viktigaste källan till antikens skepticism – härleder den skeptiska filosofin (eller pyrrhonismen, som han kallar den), men frågor som vi i dag skulle förknippa med skepticism uppstod före honom i den grekiska filosofin. Ett exempel är den så kallade kyrenaiska filosofin, som härrör från Sokrates adept Aristippos (435–356 f.v.t.). Kyrenaikerna förespråkade en sorts subjektivism och menade att vi bara kan säga att något nu tycks vara fallet, eller att vi har en *pathe* (emotion), och särskilde sedan detta skarpt från hur något faktiskt förhåller sig. Enligt dem kan vi inte veta orsakerna till dessa känslor. Vi

kan veta att »vattnet känns varmt för mig«, men vi kan inte veta att »vattnet är varmt«. Denna särskillnad ska vi stöta på vid flera tidpunkter i skepticisomens historia. I sitt berömda verk *Pyrrhonska utkast* (*Pyrrhoniai hypotyposeis*) avfärdar Sextos Empeirikos likheterna mellan pyrrhoniker och kyrenaiker, i huvudsak för att kyrenaikerna förespråkade hedonism, som enligt honom var oförenligt med skepticism.

En annan viktig föregångare till den hellenistiska periodens skeptiska skolor är Sokrates själv. Som uttryck för sin intellektuella blygsamhet gjorde Sokrates det berömda tillkännagivandet att det enda han vet är att han ingenting vet. Det hade definitivt stor betydelse för utvecklingen av skepticisomen inom akademien, Platons egen skola. En annan relevant aspekt av Sokrates tänkande är hans filosofiska metod. Ett utmärkande drag för Sokrates, såsom Platon framställer honom, är att han nästan aldrig själv kommer med några svar, utan i stället får andra att ifrågasätta sina övertygelser. Detta är den skeptiska delen av Sokrates metod, det vill säga den del som ifrågasätter men inte ger några svar. Detta skulle utan tvekan influera skepticisomens utveckling under antiken, vilket vi ska titta närmare på i kapitel 2.

I någon mening måste alla filosofiska diskussioner om övertygelser och kunskap förr eller senare värja sig mot skepticism. På vilket sätt är mina förnimmelser en garant för sanna bedömningar eller sanna övertygelser om sakerna jag uppfattar? Jag ser en skål med äpplen på bordet framför mig. De är runda och röda och fyller rummet med en särskild doft. När jag biter i ett av dem smakar det sött och när jag tuggar hörs ett krasande ljud. I samtliga fall rör det sig om förnimmelser av ett eller flera äpplen, men vad kan jag dra för slutsatser av dem? Kan jag dra några slutsatser om äpplets egenskaper som är oberoende av mina iakttagelser av dem? Kan dessa till synes klara och tydliga förnimmelser garantera att äpplen är runda, röda, luktar på

ett visst sätt, smakar sött etcetera? Vidare tror jag att jag vet en hel massa saker, men när jag börjar undersöka denna kunskap närmare och analysera övertygelserna som ligger till grund för dem, så kan jag i många fall börja grubbla över om de har stöd i form av goda motiveringar eller belägg. Skepticismen lurar precis runt hörnet och tycks kika fram så fort jag börjar begrunda mina övertygelser och kunskapen jag utgett mig för att besitta. Skepticismens historia är historien om dessa grubblerier i ett systematiskt filosofiskt sammanhang. Som vi ska se har detta drivit en stor del av filosofin framåt genom historien.

Skepticismen i sin ursprungliga, hellenistiska form särskiljer sig från senare varianter i det att den pyrrhonska skepticismen (kapitel 1) hade ett praktiskt mål, det vill säga syftade till ett visst sätt att leva. Skepticismen var ett medel för sinnesro (*ataraxia*) och, så småningom, lycka. Detta mål med skepticismen föll sedan snabbt i glömska – förutom (möjligen) under en kort period på 1500-talet – och därefter har skepticismens historia främst handlat om möjligheten att tillägna sig sanna övertygelser och kunskap. Det mest efterhängsna inslaget har varit sambandet mellan skepticism och den mentala inställningen tvivel. Det var ett drag som skepticismen fick på Augustinus tid och sedan dess aldrig har kunnat bli kvitt. Detta trots att flera tänkare genom historien har påpekat att tvivel aldrig var ett inslag i den antika skepticismen – vilket är sant.

Det var också med Augustinus som skepticismen började förknippas med kunskapstillägnan (kapitel 3). Även om kunskap (*episteme* eller *scientia*) nämns av Sextos och Cicero, som var en viktig källa till akademins skepticism (kapitel 2), så handlade den antika diskussionen i första hand om huruvida vi kan ha sanna övertygelser om världen. Augustinus förflyttar diskussionen till kunskap, det vill säga hur kan vi få kunskap och hur kan vi skydda vetenskaplig kunskap mot skepticism?

Kunskapens status, i aristotelisk bemärkelse, var också huvudfrågan för skepticismen i den arabiska filosofiska traditionen på medeltiden (kapitel 4). Flera skeptiska attacker mot den aristoteliska filosofin ägde rum i arabisk, islamisk och judisk filosofi och teologi (Ghazali och Maimonides är de främsta exemplen). Det var en skeptisk diskussion som pågick helt utan inflytande från de antika skeptikerna.

I den latinska medeltida filosofin framträdde ett nytt skeptiskt argument i början av 1300-talet. Det var hypotesen att Gud var en bedragare. Det fick en dramatisk effekt på den tidens filosofi, som plötsligt hotades av en global yttervärldsskepticism. Om Gud var en bedragare – och enligt somliga kunde vi aldrig veta att han inte var det – så kunde allt det vi trodde oss veta om världen vara fel. Efter en tids avsevärd osäkerhet om hur vi skulle tänka kring kognition och vissa av skepticisomens påstående tycktes en ny, briljant lösning infinna sig, nämligen fallibilism som en anti-skeptisk hållning (kapitel 5). Sedan Jean Buridan infört den idén kunde filosofin återgå till sin vanliga aktivitet och den vetenskapliga kunskapen tycktes tryggad, om än i förändrad form.

Även om skepticismen, särskilt den akademiska skepticismen, var välkänd under senare delen av medeltiden var det ett nytt intresse som väcktes under 1500-talets andra hälft, främst genom en ny översättning och tryckning av Sextos *Pyrrhonska utkast*. Den skulle bli en mycket viktig influens för Montaigne, som skrev om den i en av sina mest lästa essäer, *Försvarstal för Raymond Sebond* (*Apologie de Raymond Sebond*), och genom honom spred den sig till den tidigmoderna filosofin. Montaigne hade två efterföljande som hjälpte till att etablera skepticismen som en viktig del i 1600-talets filosofiska samtal, nämligen Pierre Charron och Francisco Sanches (kapitel 6).

Det filosofiska perspektiv på skepticism som haft störst inflytande på efterföljande tiders filosofi är det vi finner i René Descartes *Betraktelser över den första filosofin* (*Meditationes de Prima Philosophia*). Även om han egentligen inte var först var han en av dem som fick äran för att ha formulerat det skeptiska problemet kring kunskap om yttervärlden, vilket han gjorde med hjälp av argument om illusioner, drömmar och en ond ande (kapitel 7). Mycket av filosofin efter det – ända fram till våra dagar – har ägnats åt att bestrida hans argument. Descartes var förvisso ingen skeptiker, utan använde sig snarare av skepticismen för att upptäcka en ny utgångspunkt för sin filosofi. Men sättet på vilket han löste det skeptiska problem han formulerat väckte stor oro bland samtidens filosofer, och gav även upphov till en del förakt. En av hans främsta kritiker var mot slutet av 1600-talet Pierre Bayle (kapitel 7). Bayle plockade isär Descartes argumentation och lade till några egna skeptiska argument. Hans inflytande går att skönja i både George Berkeleys idealism och David Humes empirism på 1700-talet.

Genom Hume fick skepticismen ytterligare ett uppsving, om än av något annorlunda slag. Huruvida han var skeptiker eller ej har filosofiska kännare länge dividerat om, men i sin samtid betraktades han definitivt så. Humes skepticism tycktes ifrågasätta såväl orsakssamband som förnuftets förmåga att rättfärdiga övertygelser. Han verkade också ge argument mot religiösa övertygelser och ifrågasätta såväl Guds existens som andra religiösa dogmer (kapitel 8). Tillsammans tycktes Bayle och Hume föra filosofin mot en mycket allmän skepticism och enligt vissa tänkare mot idealism. Denna turbulens motiverade två av de främsta anti-skeptikerna i filosofins historia: Thomas Reid och Immanuel Kant. De följde emellertid klart skilda spår i sin anti-skepticism. Reid utvecklade det som han kallade för det sunda förnuftets filosofi och Kant den så kallade